

Правова основа міжнародної співпраці в галузі туризму в умовах євроінтеграції

Худавердієва В. А.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму

Державний біотехнологічний університет

вул. Алчевських, 44, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-0100-5079

viki75807@gmail.com

Ключові слова: *євроінтеграція, міжнародне співробітництво, міжнародне туристичне право, міжнародний туризм та подорожі, міжнародний договір, міжнародні конвенції.*

У статті викладено процес формування міжнародного туристичного права, зазначено основні джерела та міжнародно-правові документи, що регулюють сферу туризму, на основі міжнародних документів сформульовано загальні принципи міжнародного туристичного права, дана характеристика правового статусу туриста та міжнародного мандрівника на основі чинних міжнародних конвенцій і угод у галузі туризму. Вивчено питання гармонізації двох правових систем – України та Європейського Союзу, яке надзвичайно актуальне нині, оскільки проблема адаптації полягає вже не лише у створенні нових нормативно-правових актів національного законодавства, що враховують досвід правового регулювання економіки Європейським Союзом, а й упорядкування та гармонізації наявних. Низка міжнародних договорів, конвенцій, декларацій, навіть резолюцій міжнародних організацій становлять базову основу міжнародно-правового регулювання туризму та міжнародних подорожей. Так, у статті 24 Загальної декларації прав людини 1948 року зазначено: «Кожна людина має право на відпочинок та вільний час, включаючи розумне обмеження робочого часу та періодичні оплачувані відпустки». Стаття 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року закріплює право кожної людини вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну. Резолюції та рекомендації Дипломатичної конференції Організації Об'єднаних Націй із туризму та міжнародних подорожей 1963 року стосуються сприяння туристичному розвитку в різних країнах світу та спрощенню формальностей щодо туризму та міжнародних подорожей. У сучасних умовах туризм і міжнародні подорожі як одна з форм міжнародних економічних відносин набули універсальних масштабів і стали істотно впливати на політичні, економічні та культурні зв'язки між державами та цілими народами. Інститут міжнародного туристичного права являє собою сукупність принципів і норм, що регулюють діяльність держав у галузі туризму та міжнародних подорожей із метою задоволення широкого кола культурних і духовних потреб людини. Розвиток туристичної індустрії на міжнародному ринку, загальний розвиток туристичних зв'язків, які надають глибокий економічний і соціальний вплив на національний розвиток у сучасних реаліях, породжує необхідність правового регулювання туристичної сфери та становлення міжнародного туристичного права як самостійного інституту.

Legal basis for international cooperation in the field of tourism in the mind of European integration

Khudaverdiyeva V. A.

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor at the Department of Tourism

State Biotechnological University

Alchevskih str., 44, Kharkiv, Ukraine,

orcid.org/0000-0002-0100-5079

viki75807@gmail.com

Key words: *European integration, international cooperation, international tourism law, international tourism and travel, international agreement, international conventions.*

The article outlines the process of formation of international tourism law, indicates the main sources and international legal documents governing the tourism sector, formulates the general principles of international tourism law on the basis of international documents, characterizes the legal status of a tourist and an international traveler on the basis of existing international conventions and agreements in the field of tourism. The issue of harmonization of two legal systems – Ukraine and the European Union – is extremely relevant today, since the problem of adaptation is not only the creation of new legal acts of national legislation, taking into account the experience of legal regulation of the economy by the European Union, but also in streamlining and harmonizing existing ones. A number of international treaties, conventions, declarations, as well as resolutions of international organizations form the basic basis for the international legal regulation of tourism and international travel. Yes, Article 24 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 states: “Everyone has the right to rest and leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay”. Article 12 of the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 enshrines the right of every person to freely leave any country, including his own. The resolutions and recommendations of the 1963 United Nations Diplomatic Conference on Tourism and International Travel deal with the promotion of tourism development in various countries of the world and the facilitation of formalities in relation to tourism and international travel. In modern conditions, tourism and international travel as one of the forms of international economic relations have acquired a universal scale and have begun to have a significant impact on political, economic and cultural ties between states and entire peoples. The Institute of International Tourism Law is a set of principles and norms governing the activities of states in the field of tourism and international travel in order to meet a wide range of cultural and spiritual human needs. The development of the tourism industry in the international market, the general development of tourism ties, which have a profound economic and social impact on national development in modern realities, gives rise to the need for legal regulation of the tourism sector and the formation of international tourism law as an independent institution.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародного туризму формується глобальний світовий туристичний простір. У зв'язку із цим туристичні зв'язки та міжнародні подорожі отримують міжнародно-правове регулювання. Натепер існування міжнародного туризму як однієї з найприбутковіших галузей економіки

неможливо уявити без міжнародного співробітництва. Співпраця – це система партнерства на регіональному, державному та міждержавному рівнях. Саме вона забезпечує просування національного туристичного продукту країни на світовий ринок, сприяє залученню його до світового інформаційного простору, набуття передового досвіду

організації туристичної діяльності. В умовах глобалізації економіки, формування міжнародних ринків товарів і послуг, зокрема бурхливого розвитку міжнародної туріндустрії, постає необхідність правової регламентації даного сегмента світової економіки – міжнародного туризму. Тому, як стверджують деякі дослідники в галузі міжнародного туризму, можна говорити про самостійний інститут міжнародного права – міжнародне туристичне право [1]. Міжнародне туристичне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють діяльність держав у галузі туризму та міжнародних подорожей із метою задоволення широкого кола культурних і духовних потреб людей [2]. Суб'єктами інституту міжнародного туристського права є держави та міжнародні організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню різних питань інтеграції України в європейський туристичний простір приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців. Д. Загребельна [1], Т. Короткий [2], Г. Жарков [4] у своєму дослідженні аналізують політико-правові аспекти співпраці України та Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері туризму. Правове регулювання міжнародного туризму на багатосторонній основі здійснюється насамперед у рамках ООН, на яку покладено основне завдання з налагодження міжнародного співробітництва в розв'язанні проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру. Саме в рамках ООН було розроблено й ухвалено основні міжнародні конвенції й угоди з питань правового регулювання міжнародного туризму, які становлять основу міжнародного туристичного права [3]. До них належать: Загальна декларація прав людини 1948 р., ст. 24 якої закріплює за кожною людиною «право на відпочинок і вільний час, включаючи розумне обмеження робочого часу та періодично оплачувані відпустки»; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., згідно зі ст. ст. 7 і 15 якого держави «зобов'язуються забезпечити кожній людині право на відпочинок, вільний час, розумне обмеження робочого часу і періодично оплачувані відпустки, а також оплату за святкові дні»; Міжнародний пакт щодо економічних, цивільних і політичних прав 1966 р., ст. ст. 1 і 12 якого свідчать: «Для забезпечення свого культурного розвитку всі народи мають право вільно розпоряджатися природними багатствами та ресурсами»; «кожному громадянину належить право на вільне пересування і право залишати будь-яку країну, включаючи власну»; Загальна резолюція Римської конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей 1963 р.; Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.; Манільська декларація зі світового туризму (ухвалена Всесвітньою конфе-

ренцією з туризму) 1980 р.; Документ Акапулько (Мексика) за підсумками обговорення дій щодо поступового досягнення цілей, намічених Манільською декларацією зі світового туризму, 1982 р.; Хартія туризму (Кодекс туриста) 1985 р.; Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1989 р.; Гаазька декларація з туризму 1989 р.; Декларація Світового туристичного форуму Всесвітньої конференції міністрів з туризму (м. Осака, Японія) 1994 р. та низка інших міжнародних конвенцій і угод, що регулюють міжнародно-правові аспекти туризму [4].

До регіональних міжнародних договорів у сфері туризму можна віднести, наприклад, Угоду в галузі туризму країн Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) від 23 грудня 1993 р., основна мета якої – спрощення прикордонних і митних формальностей, координація співробітництва в рамках міжнародних організацій, включаючи ВТО. На даний період поглиблення безпосереднього партнерства є найперспективнішим у межах членства України у складі ВТО та її керівного органу – Виконавчої Ради, Ради з туризму держав СНД, ОЧЕС, ЦЄІ, участь у діяльності світових і міжнародних структур усіх рівнів, як-от: ООН, Рада Європи, ЄС тощо. Співпраця із цими організаціями сприятиме виходу України на міжнародний рівень розвитку туризму. Тому подолання перешкод на шляху співробітництва є важливим кроком для майбутньої туристичної галузі [5].

Мета статті – дослідження сучасних тенденцій глобалізації розвитку ринкових відносин, які вимагають постійних змін і перетворень у законодавчій сфері. Особливо це стосується законодавства у сфері підприємництва, адже економічна складова частина відносин між державами залишається найстабільнішим аспектом співпраці. Питання змін у законодавстві, яке регулює господарські відносини для України, є особливо актуальним з огляду на процеси євроінтеграції, які відбуваються у країні останнім часом. Аж до XXI ст. Україна залишалася осторонь від інтеграційних процесів, що відбувалися у країнах західної Європи. Україна приєдналася до цього масштабного процесу тільки після ратифікації Угоди «Про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та їх державами-членами» [6].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Угода про партнерство та співробітництво (далі – УПС) між Україною та Європейським Союзом 1994 р. заклала міцний фундамент для розвитку діалогу сторін із політичних, економічних, культурних питань на початку XXI ст. Угода 1994 р. має базовий характер, вона містить

спільні положення про співпрацю між Європейським Союзом та Україною. УПС має рамковий характер, бо багато її положень потребують подальшого розвитку та конкретизації в рамках спеціальних двосторонніх угод з окремих питань. Деякі статті УПС закріплюють не просто можливість, а навіть необхідність укладання таких угод (наприклад, ст. ст. 21–22). Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС) мислилася її творцями як логічне продовження Угоди між СРСР і Європейськими співтовариствами про торгівлю та комерційне й економічне співробітництво 1989 р., що зазначається у преамбулі та ст. 108 УПС. Після набуття чинності УПС замінила своїми положеннями Угоду 1989 р., що застосовувалася до відносин між Україною та ЄС *mutatis mutandis*. Найважливішим доказом, який пояснює необхідність нової Угоди, є викладене у преамбулі положення про те, що Україна докладає зусиль в економічній сфері, спрямованих на перехід від становища країни з державною торгівлею та плановою економікою до ринкової економіки [6].

Угода 1994 р. передбачає співробітництво сторін із широкого спектра питань, в основному в галузі економіки, але не тільки. Безперечно, пріоритетом у співпраці між Україною та Європейським Союзом на довгострокову перспективу є побудова тісних економічних відносин аж до створення зони вільної торгівлі. Однак серед цілей УПС, перелічених у ст. 1, ми знаходимо забезпечення відповідних рамок для політичного діалогу сторін, заохочення сталого розвитку, зміцнення політичних і економічних свобод, підтримку зусиль України щодо зміцнення її демократії, забезпечення основи для соціального та культурного співробітництва, а також заохочення діяльності, що становить взаємний інтерес. Отже, Угода про партнерство та співробітництво є документом комплексного характеру, спрямованим на розвиток взаємин сторін у різних сферах життєдіяльності. УПС закладає загальні принципи співробітництва України та Союзу, як-от: повага до демократичних принципів і прав людини в сенсі Гельсінського акта 1975 р. та Паризької хартії для нової Європи 1990 р. (ст. 2); співпраця з іншими незалежними державами Східної Європи (ст. 3); спільні зусилля сторін щодо створення зони вільної торгівлі між ними (ст. 4), побудова торгових відносин на основі принципів Генеральної угоди з тарифів і торгівлі з урахуванням майбутнього вступу України до СОТ (ст. 5).

Політичне співробітництво на основі УПС, іменоване в Угоді 1994 р. політичним діалогом, включає встановлення більш активних політичних зв'язків шляхом економічного зближення, сприяння зближенню позицій із міжнародних

питань, що є предметом спільної стурбованості, за зміцнення тим самим безпеки та стабільності, співпрацю з питань щодо дотримання принципів демократії та прав людини (ст. 6). Такий політичний діалог має проводитись регулярно, в одній із форм, перелічених у ст. ст. 7–9 УПС. У Законі України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629–IV [7] було прописано механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Така відповідність має бути досягнута адаптацією законодавства, а як відомо, адаптація – форма гармонізації [8].

Відповідно до основних напрямів зовнішньоекономічної інтеграції України, співпраця України та Європейського Союзу є одним із пріоритетних напрямів такої інтеграції та становить особливий інтерес, адже Україна намагається реалізувати європейські пріоритети та цінності не тільки в економіці, а й у суспільно-політичному житті [9]. Гармонізація законодавства є необхідним кроком (етапом) на шляху євроінтеграції України. Питання гармонізації двох правових систем – України та Європейського Союзу – надзвичайно актуальне, оскільки проблема адаптації полягає вже не лише у створенні нових нормативно-правових актів національного законодавства, що враховують досвід правового регулювання економіки Європейським Союзом, а й в упорядкування та гармонізації наявних. Окремі питання гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу в науці вже розглядалися, проте адміністративно-правовим принципам гармонізації національного законодавства у сфері легалізації суб'єктів підприємницької діяльності із законодавством ЄС не було приділено досить уваги. Відповідно до ст. 52 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та державами-членами – Закон України від 10 листопада 1994 р. № 237/94-ВР [10], Україна взяла на себе зобов'язання узгодити своє чинне законодавство з вимогами законодавства Європейського Союзу. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інститутів та інші додаткові заходи, необхідні для ефективної правотворчості та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є зближення правової системи України з *Acquis communautaire* (*acquis*) [11].

Правову основу міжнародного співробітництва в галузі туризму становлять міжнародні договори України, укладені відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [12]. Держава сприяє розширенню та зміцненню міжнародного

співробітництва в галузі туризму на принципах і нормах, розроблених Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO). Органом державної влади, який забезпечує представництво та реалізацію інтересів України в галузі туризму у відносинах з іншими країнами та з міжнародними туристичними організаціями, є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, який у встановленому порядку бере участь в укладанні міжнародних договорів з питань туризму [13].

Україна бере участь у діяльності міжнародних туристичних організацій відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України та статутних документів таких організацій. У розвитку міжнародного туристичного співробітництва велику роль відіграє державне регулювання у сфері туризму. В Україні воно недосконале і має такі недоліки: 1. Постійна реорганізація органу державного управління, яка створює несприятливі умови для залучення іноземних інвестицій до туристичної галузі [6]; 2. Недостатнє фінансування туристичної галузі обмежує можливості України співпрацювати з міжнародними організаціями, брати участь у форумах, конференціях, симпозиумах, які ними проводяться, що знижує позитивний імідж держави у світовій туристичній співдружності, веде до зменшення кількості укладених контрактів, втрати завойованих позицій; 3. Слабка нормативно-правова база діяльності туроператорів.

Для ефективного розвитку співпраці необхідні: збільшення обсягу фінансування розвитку галузі на державному та регіональному рівнях; створення сильного виконавчого органу в галузі туризму; широке використання знань і досвіду фахівців підприємств туристичної сфери під час розроблення законодавчих актів, що стосуються туризму; сприяння створенню в Україні різноманітних недержавних громадських туристичних організацій, а саме асоціацій із різних напрямів туристичної діяльності (туроператори, виставкові організації, туристичні видання), їх вхід до світових об'єднань, міжнародних організацій і асоціацій різного спрямування; активізація процедури спрощення візового режиму для туристів, які прибувають в Україну зі країн ЄС та інших економічно розвинених країн; удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів України через проходження відповідного навчання та стажування у спеціалізованих закла-

дах світу; відображення в Законі «Про туризм» формування представницької особи України [14]; створення наукового центру туризму.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, лише за умови активної державної політики й узгоджених дій усіх органів державної та місцевої влади з розвитку туризму, створення сприятливих правил гри, сприйняття міжнародного туризму як форми розвитку інтеграційних комунікацій туризм стане потужною національною індустрією, а міжнародні відносини – стійкими та міцними.

Глава держави ухвалив Закон «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути» № 1235–ІХ [15], яку Верховна Рада ухвалила 16 лютого 2021 р. Приєднання до Угоди дозволить Україні не лише брати участь у культурних маршрутах, а і просувати власні історичні та культурні надбання. «У нас чудова країна, дуже багатогранна та цікава. Але, на жаль, через погані дороги та відсутність уваги з боку держави до наших історичних пам'яток Україна майже не була присутня на туристичних маршрутах Європи. Але ми це змінимо. Цього року в рамках «Великого будівництва» ми розпочинаємо проект «Велика реставрація», який має на меті відновлення історичних і культурних об'єктів України. Щоб і українці, і іноземні туристи змогли побачити красу та культурну різноманітність України. Ми будемо дороги, покращуємо управління об'єктами культурної спадщини та приєднуємося до європейської угоди про культурні маршрути, щоб про Україну більше дізнавалися люди як усередині країни, так і за її межами», – зазначив Володимир Зеленський [16]. Укладання Розширеної часткової угоди про культурні маршрути було підтверджено Резолюцією СМ/Res (2013) 66 у місті Страсбурзі. Ця угода спрямована на формування загального культурного простору в Європі шляхом підвищення рівня обізнаності з культурною спадщиною, розвитку культурного діалогу в Європі, а також через транскордонний туризм. Сторонами угоди є 34 країни, партнерами – Європейський Союз і Всесвітня туристична організація (UNWTO). Сертифікат «Культурні маршрути Ради Європи» на підтвердження якості отримали 40 європейських культурних маршрутів, що проходять більш ніж 50 країнами. Територією України зараз пролягають три європейські культурні маршрути [16].

ЛІТЕРАТУРА

1. Загребельна Д. Міжнародне право в національному судочинстві: проблеми та перспективи. *Юридична газета*. 18.02.2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/mizhнародne-pravo-v-nacionalnomu-sudochinstvi-problemi-ta-perspektivi.html>
2. Короткий Т. Міжнародне право: сто років самотності. *Юридична газета*. 11.11.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mizhнародne-pravo-sto-rokiv-samotnosti.html>

3. Міжнародна конвенція з договору на подорож. *Збірник договорів ООН*. 1982. Т. 1275.
4. Жарков Г. Правове забезпечення міжнародного туризму. Київ, 2004. 368 с.
5. Бажав І. Туризм у законі. *Дзеркало тижня*. 21–27 грудня 2002 р. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/turizm_u_zakoni.html
6. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
7. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
8. Юридична енциклопедія : у 6-и т. / уклад. : Ю. Шемшученко (гол.) та ін.). Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 1998–2004. Т. 6 : Т–Я. 2004. 768 с.
9. Омельченко О. Адміністративно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Київ : Фінанси та статистика. 2011. 309 с.
10. Про ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та їх державами-членами : Закон України № 237/94 від 10 листопада 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998>
11. Положення про Acquis communautaire та реформування законодавства України. *Офіційний сайт Єврокомісії*. URL: <https://parlament.org.ua/2004/03/27/>
12. Про міжнародні договори України : Закон України № 1906–IV, редакція від 15 березня 2022 р. (підстава – 2042–IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#>
13. Ст. 35 Закону України «Про туризм». *Міжнародні договори України в галузі туризму*. URL: https://urst.com.ua/ru/o_turizme/st-35
14. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР, редакція від 16 жовтня 2020 р. (підстава – 124–IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-80#Text>
15. Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути : Закон України № 1235–IX від 16 лютого 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1235_-20#
16. України майже не було на туристичних маршрутах Європи. Але ми це змінимо. Президент України. 15 березня 2021 р. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/107792>

REFERENCES

1. Zahrebel'na, D. (2022). Mizhnarodne pravo v natsional'nomu sudochynstvi: problemy ta perspektyvy. *Yurydychna Hazeta [International law in national proceedings: problems and prospects. Legal Gazette]*. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/golovna/mizhnarodne-pravo-v> [in Ukrainian] (accessed: 14 August 2022).
2. Korotkyj, T. (2020). Mizhnarodne pravo: sto rokiv samotnosti. *Yurydychna Hazeta [International law: one hundred years of loneliness. Legal Gazette]*. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/> [in Ukrainian] (accessed: 12 August 2022).
3. Mizhnarodna konventsiiia z dohovoru na podorozh. *Zbirnyk dohovoriv OON [International convention on the travel contract]*. 1982. Т. 1275 [in English].
4. Zharkov, H. (2004). *Pravove zabezpechennia mizhnarodnoho turyzm [Legal support of international tourism]*. Kyiv, 2004. 368 s. [in Ukrainian].
5. Bazhav, I. (2002). *Turyzm u zakoni [Tourism in the law]*. *Dzerkalo tyzhnia*. 21–27 hrudnia 2002 roku. *Mirror of the week*. December 21–27. Retrieved from: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/turizm_u_zakoni.html [in Ukrainian].
6. *Uhoda pro partnerstvo ta spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropejs'koiu Spil'notoiu ta ikh derzhavamy-chlenamy vid 14 chervnia 1994 r. [Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and the European Community and their member states of June 14, 1994]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9> [in Ukrainian] (accessed: 11 August 2022).
7. *Zakon Ukrainy "Pro zahal'nodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropejs'koho Soiuzu" vid 18 bereznia 2004 r. № 1629–IV [Law of Ukraine "On the nationwide program of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union" dated March 18.]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian] (accessed: 11 August 2022).
8. *Yurydychna entsyklopediia: u 6 t. [Legal encyclopedia: in 6 volumes] / uklad. Yu. Shemshuchenko. K.: Vyd-vo "Ukrains'ka entsyklopediia" [K. : Edition "Ukrainian encyclopedia"]*, 1998–2004. Т. 6 : Т–Я. 2004. 768 s. [in Ukrainian].
9. Omel'chenko, O.V. (2011). *Administratyvno-pravovi zasady zovnish'oekonomichnoi diial'nosti v Ukraini [Administrative and legal principles of foreign economic activity in Ukraine]*. *Finansy ta statystyka – Finances and Statistics*. 309 s. [in Ukrainian].

10. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropejs'koiu Spil'notoiu ta derzhavamy-chlenamy: Zakon Ukrainy 10.11.1994 r. № 237/94 [On the ratification of the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Community and their member states: Law of Ukraine 11.10.1994]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/> (accessed: 10 August 2022).
11. Polozhennia pro Acquis sommunautaire ta reformuvannia zakonodavstva Ukrainy [Provisions on Acquis communautaire and reforming the legislation of Ukraine]. Ofitsijnyj sajt Yevrokomisii – Official website of the European Commission. Retrieved from: <https://parlament.org.ua/2004/03/27/acquis-zakon>
12. Zakon Ukrainy “Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy” № 1906–IV, 15.03.2022 [Law of Ukraine “On International Treaties of Ukraine”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> [in Ukrainian] (accessed: 14 August 2022).
13. Stattia 35 Zakonu Ukrainy “Pro turyzm”. Mizhnarodni dohovory Ukrainy u haluzi turyzmu. [Article 35 of the Law of Ukraine “On Tourism”. International agreements of Ukraine in the field of tourism]. Retrieved from: <https://urst.com.ua/turizme/st-35> (accessed: 12 August 2022).
14. Zakon Ukrainy “Pro turyzm” № 324/95-VR, redaktsiia vid 16.10.2020 [Law of Ukraine “On Tourism” № 324/95-VR, edition dated 10.16.2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (accessed: 10 August 2022).
15. Zakon “Pro pryiednannia Ukrainy do Rozshyrenoi chastkovoii uhody pro kul'turni marshruty” № 1235–IX [Law “On Ukraine’s Accession to the Expanded Partial Agreement on Cultural Routes” № 1235–IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1235-20#Text> (accessed: 11 August 2022).
16. Ukrainy majzhe ne bulo na turystychnykh marshrutakh Yevropy. Ale my tse zminymo. Prezydent Ukrainy. 15 bereznia 2021 roku [Ukraine was almost absent from European tourist routes. But we will change that. President of Ukraine. March 15, 2021]. Retrieved from: <https://kharkivoda.gov.ua/news/107792> [in Ukrainian] (accessed: 11 August 2022).